

1.

VAN VERZORGINGSSTAAT NAAR PARTICIPATIESAMENLEVING

Het is onmiskenbaar dat mensen in onze huidige netwerk- en informatie-samenleving mondiger en zelfstandiger zijn dan vroeger. Gecombineerd met de noodzaak om het tekort van de overheid terug te dringen, leidt dit ertoe dat de klassieke verzorgingsstaat langzaam maar zeker verandert in een participatiesamenleving. Van iedereen die dat kan, wordt gevraagd verantwoordelijkheid te nemen voor zijn of haar eigen leven en omgeving.

Met deze woorden vestigde Koning Willem-Alexander in zijn allereerste troonrede de aandacht op het

begrip 'participatiesamenleving'. Daarna schetste hij een vergezicht:

Wanneer mensen zelf vorm geven aan hun toekomst, voegen zij niet alleen waarde toe aan hun eigen leven, maar ook aan de samenleving als geheel. Zo blijven Nederlanders samen bouwen aan een sterk land van zelfbewuste mensen.

Onze koning had natuurlijk helemaal gelijk toen hij de richting beschreef waarin de verzorgingsstaat zich ontwikkelt. Die kun je als volgt samenvatten. Ooit nam de rijksoverheid allerlei taken van de samenleving over – te beginnen met armen- en ziekenzorg. Ze ging deze taken financieren en uitwerken tot een complete verzorgingsstaat die de burgers beschermt tegen de gevolgen van ziekte, werkloosheid en ouderdom. Toen vervolgens de kosten van die verzorgingsstaat te hoog opliepen, zocht de overheid naar manieren om ze te beperken. In de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw raakte de marktwerking in zwang, die tot meer efficiëntie, minder kosten en kortere wachtlijsten moest leiden. De laatste tien jaar is helder geworden dat we het daarmee niet redden en dat er nog meer moet gebeuren om de collectieve lasten omlaag te krijgen. Daarom stoot de overheid taken af en legt ze die in de samenleving neer. Daarbij gebruikt de overheid het argument dat burgers meer moeten participeren en meer verantwoordelijkheid moeten dragen.

Deze korte samenvatting verhult dat het begrip ‘participatiesamenleving’ een langere geschiedenis heeft, waarin participatie werd verbonden met ideële en ethische motieven. Zo sneed Wim Kok het thema al aan op een PvdA-congres in 1991 toen hij onder meer zei: ‘Wij zitten nu in een overgangsfase: van een verzorgingsstaat naar een werkzame, naar een participatiesamenleving.’¹ Als minister-president trok Jan Peter Balkenende deze lijn door in verschillende regeerakkoorden, waarvan ‘Samen werken, Samen leven’ het meest sprekende voorbeeld is.² Deze pleidooien voor participatie kwamen vooral voort uit ideële overwegingen, maar ook uit de analyse dat vergrijzing zou leiden tot een scheve verhouding tussen actieve en inactieve burgers. Daarnaast ging de discussie over mensen die te ruimhartig gebruik leken te maken van sociale voorzieningen en niet actief waren in de samenleving en op de arbeidsmarkt.

Rondom de millenniumwisseling richtte deze discussie zich specifiek op de allochtonen. Zo leidde het artikel ‘Het multiculturele drama’³ van Paul Scheffer tot een groot debat ook in de Tweede Kamer⁴, over de problemen van de multiculturele samenleving. Het samenleven in Nederland stond onder druk. Sommige mensen – lees: niet-westerse allochtonen – stonden langs de kant en deden niet mee; ze spraken geen of nauwelijks Nederlands en deden een onevenredig groot beroep op de sociale zekerheid, was de mening van velen. De aanslag op de Twin Towers en de moorden op Pim Fortuyn en Theo van Gogh zetten dit debat op scherp. Vervolgens installeerde de Tweede Kamer

een parlementaire commissie Integratiebeleid, die de integratie van allochtonen in de laatste dertig jaar onderzocht. Er volgde een nieuwe Inburgeringswet met een meer verplichtend karakter, er kwamen strengere taaleisen voor nieuwkomers en voor mensen die al langer in Nederland woonden, de zogeheten oudkomers. Ook formuleerde de overheid strengere voorwaarden voor een verblijfsvergunning en voor het Nederlander-schap. Wie voor het eerst een Nederlands paspoort kreeg, onderging een naturalisatieceremonie op het stadhuis. Op al deze manieren probeerde de overheid de participatie van nieuwkomers in de Nederlandse samenleving te vergroten, al hanteerde men toen in plaats van 'participatie' de term 'burgerschap'.

Opvallend is dat de discussie over meedoen in de samenleving en een bijdrage leveren aan het algemeen belang, inmiddels weer is verbreed tot alle burgers die een beroep doen op de collectieve regelingen, onder wie bijvoorbeeld werklozen, jongeren met een beperking en mensen in de bijstand.

In 2008 begon de economische crisis. Waren de vergrijzing en het te grote beroep op de sociale voorzieningen al redenen om de verzorgingsstaat af te bouwen, nu kwam daar bij dat het overheidstekort en de rijksoverheid zelf kleiner moesten worden. Dit heeft geleid tot maatregelen die de oproep om je meer in te zetten voor de samenleving soms ronduit ondermijnen. Een voorbeeld: nog voordat de crisis in alle hevigheid losbarstte, zijn er allerlei maatregelen geïntroduceerd waarmee betrokkenheid van burgers werd gehonoreerd en gesti-

muleerd. Een daarvan was de maatschappelijke stage om schoolgaande jongeren in aanraking te brengen met vrijwilligerswerk. Ook ontstonden er ouderparticipatiecrèches, waarbij de kinderopvang helemaal door ouders zelf wordt gerund, en die veel goedkoper is dan de commerciële vormen. Deze crèches kregen volledige erkenning als kinderopvangvorm. Daardoor konden ouders ook een tegemoetkoming in de kosten krijgen zoals dat ook bij andere kinderopvangcentra gold. Deze twee voorbeelden van participatie zijn echter teruggedraaid omdat er bezuinigd moest worden of – in het geval van de ouderparticipatiecrèches – omdat deze burgerinitiatieven niet helemaal voldoen aan wettelijke kaders die alles dichttimmeren. Terwijl de overheid mensen wil stimuleren zelf zorg te dragen voor elkaar, draait diezelfde overheid haar stimulerende maatregelen terug. Daardoor boet de oproep van de overheid tot meer participatie aan overtuigingskracht in.

Participatiesamenleving als positieve keuze

Hoewel de overheid de idee van de participatiesamenleving vaak eenzijdig invult, bieden recente initiatieven zicht op een positieve, veelzijdiger inhoud. Een mooi voorbeeld hiervan is de gemeenschappelijke tuin in een Rotterdamse ‘krachtwijk’. De leerlingen van de school in de wijk leren er samen zorgen voor de groenten die ze later op hun bord krijgen. Daarnaast gebruiken de inwoners van de wijk de tuin om ingre-